

Dysgrafie Dysortografie

Dysgrafie z pohledu zahraniční terminologie

Psaní

- Akt samotného psaní
- Komplex kognitivních procesů spojených se zaznamenáváním myšlenek, plánováním psaní (co a jak napsat), převedením myšlenek a plánu do psané podoby a revidováním textů.

Dysgrafie

Neobvyklé obtíže při psaní a/nebo pravopisu, které se mohou vyskytnout samostatně nebo s dyslexií

Beringer & Wolf, 2009

Jedná se o závažné obtíže v psaní, které jsou závažnější a odolné vůči běžné reedukaci, která je používána u dětí „mírnými“ obtížemi („*weak writers*“)

Westwood, 2008

- Dysgrafie bývá označována jako specifická porucha grafického projevu, postihující čitelnost a úpravu (Zelinková, 2003)
- Podkladem je nejčastěji porucha motoriky, zvláště jemné, dále automatizace pohybů, motorické a senzo-motorické koordinace (Jucovičová & Žáčková, 2014).
- Za dysgrafii je považován výrazně defektní úroveň vývoje grafomotoriky projevující se neschopností zvládnout grafickou stránku písemného projevu (Mlčáková, 2009)

Příznaky dysgrafie

(Bryce & Stephens, 2014)

Věk 4 – 6 let

- Křečovitý úchop psacího náčiní
- Problematické osvojování abecedy včetně neschopnosti naučit se písmena vlastního jména
- Nechut' (averze) k psaní a malování
- Vyhýbání se nebo slabý výkon v činnostech jemné motoriky, jako je malování, držení tužky, kreslení nebo stříhání nůžkami
- Frustrace při kreslení nebo psaní
- Neschopnost skládat vlastní slova (přepis nemusí činit obtíže)

Věk 7 – 12 let (přetrvávající do dospělosti)

- Samomluva při psaní
- Sledování rukou při psaní
- Křečovitý nebo neobvyklý úchop
- Neobvyklá pozice sešitu/papíru, případně neobvyklá pozice těla
- Nedokončena či vynechaná slova

- Pravopisné chyby
- Nečitelné písmo
- Nedostatečný prostor mezi slovy
- Záměna velkých a malých písmen
- Rychlá unavitelnost při psaní
- Pomalé těžké psaní nebo opisování (i když je písmo čitelné)

Příznaky dysgrafie (Mlčáková, 2009)

- Dítě si obtížně pamatuje tvary písmen a číslic
- Obtíže při napodobování písmen, číslic a pomalé vybavování jejich tvarů (přetrvává i ve vyšších ročnících)
- Záměny písmen, zrcadlové psaní písmen a číslic
- Dítě často škrťá, přepisuje písmena
- Písenný projev je celkově neupravený
- Dítě píše křečovitě
- Neúměrně pomalé tempo písma
- Písařský výkon vyžaduje neúměrně mnoho energie, vytrvalosti a času
- Děti s dysgrafií mají ochablé svalstvo rukou
 - Nezpevněné svaly, vyšší svalové napětí
 - Často mívají neuvolněnou paži, předloktí, zápěstí a prsty
 - Pohyby jsou křečovitě, nepřesné, rozsah pohybů bývá menší, s rostoucí zátěží stoupá unavitelnost a snižuje se kvalita pohybů
- Obtíže s navazováním písmen, udržením řádku, zachováním směru psaní a sklonu, dodržování hranice slov
- Nesprávná pozice těla/ruky/lokte při psaní

Specifické chyby při dysgrafii

- Záměna tvarově podobných písmen
 - m-n / o-a / r-z / l-k-h / j-p / S-L-Z
- Záměna tvarově podobných číslic
 - 7-4 / 3-8 / 3-5 / 6-9
- Rytmicita psaní bývá narušena – překotné, zbrklé/ pomalé, neplynulé, trhané
- Projevy v geometrii
 - Obtíže s přesným rýsováním, nedodržují tvary, nedotahují linie
 - Čára je často velmi silná, „vyrytá do papíru“
 - Problémy s prací s kružítkem – úchop, manipulace
 - Časté gumování = šmouhy, kresby neestetické, rozmazané
- Kresba
 - Obsahově chudší, formální zpracování jednodušší
 - Odpovídá vývojově nižší věkové kategorii

Reedukace dysgrafie

- Předškolní příprava jako prevence obtíží
- Cvičení rozvíjející jemnou motoriku a senzoricko-motorickou koordinaci
- Grafomotorický nácvik
- Osvojování a zapamatování písmen
- Písemný projev

Postupy při reedukaci dysgrafie

Předškolní věk = Období rozvoje hrubé a jemné motoriky

- Úroveň předškolní přípravy v oblasti grafomotoriky významně ovlivňuje budoucí školní úspěšnost
- Uvolňovací cviky zaměřené na snížení svalového napětí a uvolnění ruky, posilování svalových skupin a zlepšení koordinace pohybů
- Dbáme na správný úchop, sezení při psaní a sklon podložky/sešitu při psaní
- Důležitý je výběr správného náčiní
 - Silnější tužky, pastelky, značkovací fixy, ...
 - Trojhranný program při špatném úchopu
 - Náčiní by mělo klouzat po ploše (bez rezistence vůči podkladu)
- Grafomotorická cvičení začínají na velké ploše
 - Polohy vestoje, vsedě, vkleče
- Respektujeme pracovní tempo dítěte
 - Mírníme v tempu hyperaktivní děti, snažíme se práci neuspěchat nebo uměle nezrychlovat u pomalejších žáků
- Reedukace začíná vždy u aktivity, kterou dítě spolehlivě ovládá
- Nepřetěžujeme dítě rozsáhlejšími psaním
 - Neplatí, že čím víc dítě bude psát, tím budou výsledky lepší!
 - Často právě naopak – nutné provádění kratších cílených cvičení
- Vedeme dítě k poznání, že kvalita písma není v budoucím životě již tak důležitá a lze ji kompenzovat (tiskací písmo, psaní na počítači)

Cvičení rozvíjející jemnou motoriku a senzomotorickou-koordinaci

- Uvolňování nežádoucího svalového napětí, zdokonalení pohybových dovedností k souhře
 - Různé drobné ruční práce – práce doma, na zahradě, manipulace s nářadím, pletení copánků, pomlázek
 - Vlepování dílků barevného papíru do předkresleného obrysu
 - Vytváření stínovaných obrázků prsty, dlaněmi
 - Práce s přírodními materiály, navlékání různých materiálů
 - Prstové barvy – vytváření/dotváření obrázků
 - Modelování, tvarování těsta, ...
 - Vyšívání, háčkování, pletení, šití, vázání uzlů
 - Skládání papíru, puzzle, mozaiky
 - Stavebnice – Merkur, Lego,
 - Výroba vlastní knihy – vlepování, koláže, ...
 - Stříhání – v libovolném směru, poté mezi čárami, po silné čáře a teprve poté po nezvýrazněné čáře

Grafomotorický nácvik

Předpokladem

- Hrubá a jemná motorika
- Zapamatování a napodobení pohybu, motorická koordinace, senzomotorická koordinace
- Percepčně-kognitivní dovednosti

Předškolní věk

- Obtahování, vybarvování, kreslen dle předlohy, automatizace základních prvků, orientace na ploše

Školní děti

- Zvládnutí písmen, zlepšení čitelnosti, psychické uvolnění a klid (aby psaní nebylo „stres“)
- Přiměřené tempo psaní
- Na 2. stupni postupujeme obdobně, motivace založena na zdůvodnění postupu, na 1. stupni obrázky

Grafomotorický nácvik

Hrubá motorika

- **Pohyby paží** – mávání, kroužení, střídavé upažení a vzpažení, kroužení předloktím
- **Pohyby dlaní** - Vpřed, vzad, vpravo, vlevo, kroužení dlaněmi, tlačení dlaní proti sobě, zavírání a otevírání dlaní

Jemná motorika

- **Pohyby prstů** – dotýkání prstů obou rukou (i bez zrakové kontroly), postupné dotýkání palce s dalšími prsty, oddalování, přibližování prstů, „hra na klavír“
- **Sestavy dlaní** – dotyk špičkami prstů o sebe
- **Cvičení pohybové paměti** – opakování cviků předvedených učiteli

Reedukace dysgrafie (Bartoňová, 2012)

Porucha tvaru

- Žák komolí tvar písmene, nepamatuje si postup při správném psaní
- Zdůraznění algoritmu, fázování psaní daného písmena, nácvik chybného kroku

Porucha tahu

- Písmo je neúhledné, viditelné napojování písmen, zvrácený sklon
- Zaměření na proces napojování, nejdříve na velkých plochách, poté na papíře

Porucha vztahu

- Dítě není schopné psát písmena ve správném poměru – příliš velká/malá
- Pomocné linky – upravené sešity

Metodika rozvoje grafomotoriky a počátečního psaní (Svobodová, J. 1998)

- Globální a multifaktoriální přístup
- Skrze říkadla navozujeme u dětí potřebné pohyby pro psaní

Rozvoj grafomotoriky a podpora psaní (Lipnická, M. 2007)

- Soustava 23 didaktických cvičení – grafomotorické cviky propojené společně s rozvojem dílčích funkcí

Kompenzace poruchy

Nevhodné postupy

- Dopisování úkolů o přestávce a doma
- Přepisování sešitů – neúčinné, často v horší kvalitě

Kompenzace

- Psaní tiskacím písmem – eliminace stresu ze spojování písmen
- Psaní na počítači v kombinaci se psaním krátkých úkolů rukou
- Kopírování zápisů v naukových předmětech
 - Žák by měl čas, v němž ostatní píšou, využít např. ke kreslení náčrtků do sešitu, psací s učebnicí, apod.

Pomůcky

Nebojte se psaní = pomůckový program na odstranění grafomotorických obtíží u dětí předškolního i školního věku, odzkoušeno a schváleno PaedDr. Y. Heyrovskou

Trojhranný program

výrobky firmy Bruynzeel (TRIPLE) – trojhranná pera pro praváky i leváky, pastelky, fixy, ořezávátko

Zdravé psaní = sada psacích potřeb s trojúhelníkovou úchopovou částí

násadka pro zamezení vyjíždění psacího pera/tužky nebo štětce z prstů

prstové barvy (GAMA a.s., České Budějovice, DIDAKTA –Miroslav Novotný, Pernštýnská 40, 530 02 Pardubice)

Publikace:

Čáry,máry I, II,(nakl. Tobiáš)

Šimonovy pracovní listy 5, 9 (nakl. Portál)

Nauč mě správně psát (H. Tymichová, nakl. Práce)

Ucelené metodiky: Heyrovské, Svobodové, MDS, Zapletal

Dysortografie

Specifická porucha pravopisu, často spojená s dyslexií (ve vybraných případech se však vyskytují obtíže pouze v písemném projevu, zatímco čtení je v pořádku)

Zelinková (2015)

Specifické dysortografické chyby

- Rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek
- Rozlišování slabik dy-di, ty-ti, ny-ni
- Rozlišování sykavek
- Přidávání a vynechávání písmen/slabik
- Nezávládnutí hranice slov v písmu

Chyby postihující aplikaci gramatických pravidel

- Ovlivněny nedostatečným rozvojem řeči, zejména jazykového citu a nedostatečným osvojením mateřského jazyka

Specifické obtíže/příčiny

- Poruchy soustředění, oslabení paměti, porucha automatizace

Reedukace specifických dysortografických chyb

Rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek

- Fonologický deficit a obtíže při reprodukci rytmu
- Při psaní diktátu vhodnější alespoň polohlasně a artikulačně zdůraznit délku – lepší je porušit zásadu plynulého psaní slov a psát znaménka ihned

Cvičení s bzučákem

- Rytmičká cvičení beze slov – nápodoba po učiteli
- Předřikávání slov a jejich přehrání na bzučáku
- Užití bzučáku při pravopisných cvičeních a diktátech (doprovod diktovaných slov bzučákem – uvědomění délky)

Doporučená cvičení

- Rozpoznávání stejných slov
- Znázornění délek pomocí stavebnice, grafické znázornění samohlásek (tečka/čárka – př. Výlety: /..)
- Doplnování do textu, podtrhávání/vyhledávání v textu
- Tvoření slov
- Zapisování pouze doplňovaných samohlásek
Bzučák, Cvičení pro dyslektiky (Zelinková)

Rozlišování slabik dy-di, ty-ti, ny-ni

- Chyby mohou být způsobeny obtížemi ve sluchovém rozlišování

Pomůcky

- Tvrdé/Měkké kostky se slabikami

Doporučený postup při práci s kostkami/tabulkami

- Učitel předřikává slabiky, žák je opakuje a ohmatává příslušnou kostku/tabulku
- Vyhledávání slov s danou slabikou – žák vyhledává danou slabiku a současně mačká kostku
- Určování slabik ve slovech – slabika na začátku, na konci a poté uprostřed
- Doplnění slabik do textu, slov se slabikami do vět

Cvičení pro dyslektiky II. (Zelinková)

Rozlišování sykavek s, c, z, š, č, ž

- Často podmíněno nesprávnou výslovností a nedostatečně rozvinutým sluchovým vnímáním

Pomůcky

- Karty s písmeny, obrázky se slovy, které obsahují sykavky

Doporučená cvičení

- Rozlišování sykavek ve slabikách – učitel vyslovuje slabiky a žáci zvedají kartu s příslušným písmenem (obdobně se slovy)
- Vyhledávání slov se sykavkami – učitel vysloví hlásku, žák hlásku opakuje a ukazuje písmeno
- Rozlišování sykavek, které mění význam slova – (př. sem-zem – žák opakuje příslušnou dvojici a ukazuje písmena). Postupné rozlišování s-š/z-ž/c-č, ostré: s-z-c a tupé š-ž-č
- Rozlišování sykavek v jednom slově: rozcevička, zašelestil, žízaličky

Cvičení pro dyslektiky II. (Zelinková)

Vynechávání, přidávání, přesmykování písmen, slabik

- Nedostatky ve sluchové analýze a syntéze, snížená schopnost vybavování
- Nutné provádění systematických cvičení sluchové percepce, vyžadujeme přesnou artikulaci/polohlasné diktování při psaní

Pomůcky

- Karty s písmeny, ze kterých dítě tvoří slova

Doporučená cvičení

- Písmenná analýza a syntéza slov, tvoření slov ze zpřeházených písmen, podtrhávání správného tvaru slov z výběru,...

Hranice slov v písmu

- Spojení dvou a více slov dohromady, spojení předložek se slovy, obtížné rozlišování začátku a konce vět
- Obtíže v fonematickém uvědomění a zvládnutím systému jazyka

Pomůcky

- Stavebnice, prvky znázorňující slovo, obrázky, karty s předložkami

Doporučená cvičení

- Vyznačování slov částmi stavebnice nebo písemně – př. Maminka peče buchtu – O-O-O.
- Určování počtu slov ve větě – žák opakuje větu po učiteli a počítá
- Čtení slov s předložkami s pomocí obrázku – učitel ukáže obrázek (např. židle) a žák spojuje zobrazený předmět s předložkami na kartách
- Grafické znázornění náročnějších vět obsahujících předložky, zájmena a další krátká slova

Reedukace dysortografie – gramatické chyby

Osvojování gramatických pravidel

- Nároky kladené na žáka by měly odpovídat jeho možnostem

Pomůcky

- Karty s tvrdým a měkkým i-y, s párovými souhláskami
- Přehledy mluvnického učiva
- Doplnovací cvičení

Doporučená cvičení

- Vyhledávání příbuzných slov – učitel zadá slovo (pes), žák vytváří slova příbuzná (pejsek, psi)
- Doplnování i-y ústně – učitel předřikává slova a žáci zvedají karty
- Zápis pouze procvičovaného jevu – žáci se tak soustředí pouze na mluvnické učivo, pozornost není tříštěná
- Doplnovací cvičení, zápis pouze těch slov, která obsahují procvičovaný jev
- Mechanické opisování slov, v nichž žák chybuje – není vhodné zařazovat příliš často, vhodné zvolit hravou formu

Rozvoj slovní zásoby

- Hra „na mimozemšťana“ – děti vysvětlují imaginárnímu mimozemšťanovi význam věci, které předkládá učitel žákovi na obrázku/kartičce
- „Řekni to jinak“
- „Na básníka“ – vymýšlení rýmů (nejdříve doplňujeme pouze vhodný rým do říkanky, poté tvoříme rýmy k jednotlivým slovům)
- „Dokonči příběh“ – dítě dovypráví krátký příběh
- „Kde je chyba?“ – předřikávání příběhů, do nichž vkládáme nesmysly (nesmyslná slova, která nepatří do příběhu) – děti se snaží chybu vyhledat

- „Co jsem udělal?“ – předvedeme dětem sérii několika pohybů a děti popisují, co jsme předvedli
- „Jako“ – sladký jako / studený jako / hořký jako
- „Nový dům“ – povídáme si s dětmi, jak si představují svůj dům, zahradu, všední den po deseti letech, etc.
- Využíváme vysvětlení pořekadel, ustálených rčení, ...

Autodiktát

- Dítě si diktuje dané slovo (nahlas/polohlasně/šeptem) po jednotlivých hláskách vždy těsně před jejich napsáním
- Při nácvičku je ovšem nutné sledovat, jestli dítě každé písmeno, které předřikává, napíše
- Pokud dítě udělá při diktování jednotlivých hlásek chybu, zastavíme ho a vedeme k opravě

Diktáty

- Diktát komentovaný
 - Dítě si při psaní komentuje, nahlas zdůvodňuje gramatické jevy, začátek a konec věty, interpunkci, atd.
- Diktát „krabičkový“
 - Dítě si z krabičky vybere lísteček s větou, připevní jej na magnetickou tabuli, následně zapisuje větu do sešitu samo formou autodiktátu
- Diktát „milosrdný“
 - Učitel sdělí počet chyb a dítě má možnost si je ještě opravit
- Stop diktát
 - Když se blíží obtížné, pravopisně náročné slovo, učitel řekne „stop“, dítě napřed odůvodní pravopis a teprve pak pokračuje dál

Oprava písemných prací

- Snahou je **přecházet chybám** všemi způsoby i za cenu snížení nároků
- Pokud se u žáka opakují „červená cvičení“ hodnocená pětkou učitel zjevně nepracuje s žákem individuálně
- Červeně vyznačené chyby si žák často fixuje – poutají jeho pozornost
- Při trvalém neúspěchu žák ztrácí motivaci k učení, nemá zájem o práci, neb je pro něj bezvýsledná
- Žák si s červenými poznámkami sám neporadí
- Označíme slova, kde je chyba, TUŽKOU, a necháme žáka ještě jednou práci přečíst a chyby opravit
- Pokud není schopen žák sám chyby nalézt, pomáhá mu učitel a společně zdůvodní správný pravopis
- Možnost zavedení notýsku s chybnými slovy, která slouží jako materiál pro práci ve škole i doma
- Umění pracovat s chybou je jednou z nejdůležitějších dovedností učitele
 - Chyba upozorňuje na způsob myšlení a psychické procesy žáka, naznačuje, jakou cestou by se náprava měla ubírat

Postup reedukace specifických dysortografických chyb

- Sluchové rozlišování tvarů s využitím multisenzoriálního postupu (bzučák, tvrdé a měkké kostky, hudební nástroje, ...)
- Osvojení jevu ústně (bez psaní), např. ukazování na kartičkách
- Speciální písemná cvičení (viz publikace Zelinkové)
- Aplikace jevu v běžné praxi – uvědomělé rozlišování jevu v písemných projevech, tj. cvičení, diktáty, ale též zápisky v naukových předmětech
- Automatizace jevu
 - Žák přestává na daný jev myslet a zvládá rozlišování daného jevu automaticky

Zásady reedukace dysortografie

- Respektování pracovního tempa žáka
- Zdůraznění kvality před kvantitou
 - Ovšem nutno stanovit minimální rozsah práce, který je třeba zvládnout
 - Zvýšená chybovost nevyovídá o skutečných znalostech žáka
 - Dlouhodobý neúspěch = pocit, „že se to nedá naučit“ = rezignace
- Využíváme práce kratšího rozsahu
 - Chyby vzniklé z nedostatku času nezahrnujeme do hodnocení
 - Za to, že dítě „nestihá“ bychom ho neměli trestat neustálým dopisováním úkolů – při odlišném tempu je výhodnější žákovi práci zkrátit)
- Dítě by mělo být informováno o nárocích úkolů předem – snaha předcházet chybám z neporozumění
 - Chyby nejsou strašák
- Důležitá je práce se slovy, v nichž dítě chybuje
 - Doplnovačky, vytvoření notýsku s chybovými slovy (podpora při učení)
- Vyhledávání chyb
 - Po krocích jeden typ chyby v izolovaných slovech, poté ve spojeních
- Dítě je nutné vést k automatické kontrole
 - Každou práci odevzdává až poté, co si ji zkontroluje
 - V případě vyšší chybovosti učitel upozorní žáka s cíleným vymezením místa chyby
- Nutné využití efektivních výukových strategií
 - Podporujeme aktivitu dětí, které mohou samy vyvozovat souvislosti a zapisovat základní pravidla, znázorňovat poučky formou obrázků, vymýšlet říkanky k danému učivu, objevovat a vyvozovat poučky
 - Uplatňujeme vrstevnické učení, projektové vyučování, využíváme kombinovanou stimulaci smyslů
- Preferujeme ústní formu ověřování znalostí
- Kvalitativní hodnocení nad kvantitativním (pouze podle počtu chyb)
- Procesuální hodnocení (s možností opravy chyb) nad shrnujícím
- Omezit soutěživé formy, závody, apod.
- Podporovat žáka ve snaze o sebekontrolu a sebezlepšení

- Poskytovat zpětnou vazbu a oceňovat i snahu

Pomůcky k reedukaci

Pracovní sešit pro nápravu VPU v JČ I.díl, II.díl (nakl. Tobiáš)

Metody práce při úpravě poruch učení u dětí 2.ročníku ZŠ (E.Kubická, nakl. Grafie)

Příklady pro samostatnou práci žáků při odstraňování VPU-3.ročník (J. Kuchařová, nakladatel. Gloria Rosice, Tyršova 266, Rosice 665 01)

Příklady pro samostatnou práci žáků při odstraňování VPU- 4.ročník (J. Kuchařová, nakladatel. Gloria Rosice, Tyršova 266, Rosice 665 01, tel.737 659 352)

Cvičení pro dyslektiky: I.- VI. (O. Zelinková, nakl. DYS)

Psaní mě baví (O. Zelinková, nakl. DYS)

Barevná pravidla (Z. Michalová, Firma MM, Mgr. Zdeňka Michalová, Na ostrově 7, 266 01 Beroun 3)

DiPo – Podstatná jména, Vyjmenovaná slova, Slovesa, Shoda podmětu s přísudkem(OLDIPO s.r.o, Tř. Svornosti 57, 779 00 Olomouc)

Cvičení pro děti se specifickými poruchami učení (Věra Pokorná)

Bzučák (FORMAT 1, spol.srov.o., Mlýnská 84, 683 52 Křenovice)

Specifické poruchy učení nejsou charakteristikou osobnosti žáka ...

Literatura

- Beringer, V. W. & Wolf, B. J. *Teaching students with Dyslexia and Dysgraphia. Lessons from Teaching and Science.* Baltimore: Paul Brookes Publishing.
- Bryce, B. & Stephens, B. *The Dysgraphia Sourcebook. Everything you Need to Help your Child.*
- Deiner, P. (2010). *Inclusive Early Childhood Education Development, Resources, and Practice.* Belmont: Wadsworth.
- Mlčáková, R. (2009). *Grafomotrika a počáteční psaní.* Praha: Grada.
- Westwood, P. (2008). *What teachers need to know about Reading and writing difficulties.* Carnberwell: Acer.